

У проблематици регије и регионалног планирања, која је веома актуелна, с обзиром на дати степен привредног развика, др Светозар Ивешкић, др Владимир Ђурић и др Цене Баловрх излажу опречне тезе о овом сложенем питању. Они фундирају своја гледишта на различитим елементима физичко-географске и друштвено-економске природе, ревидирајући са мање или више смјелости стара гледања на овај проблем. Ипак у својим разматрањима они по научној нужности толерантно лавирају према једном рјешењу — давању „изразите предности у економско-географској регионализацији — функционалној (нодалној) регији, тј. паралелно са њоме и са физиономском регионализацијом изводимо трећу регију са хомогеном привредном структуром“. (С. Илешкић). Јер су, како сви они истичу, „у стварности активност природе и активност друштва у екумени просторно недјелјиве једна од друге.

На плану наставе географије прилози у Зборнику (нарочито прилог Пава Куртека) указују на све већи значај проучавања географије, без које се не може замислити, посебно данас, интегрална култура човјека. Због тога сви аутори тендирају ка захтјеву да се настава дијалектичко-материјалистички освијетли и продуби.

У оквиру антропогеографских испитивања дато је неколико запажања о новим друштвеним факторима који утичу на кретање и живот становништва. Уједно с тим, испитивачи указују на адаптацију, репрофесионализацију и промјенљиву социјалну структуру становништва, условљену динамиком друштвено-економског развика.

Цјеловито, Зборник је по својим квалитетима најбољи те врсте штампан код нас после рата. Обиман по рефератима, скраћеним дискусијама и записницима, он ће послужити свим заинтересованим читаоцима као неопходна ризница концепција, теза, становишта и података.

Павле С. Радусиновић

ИСТОРИСКИ ЧАСОПИС

*Орган Историског института Српске академије наука,
књига VIII, Београд 1959 (стр. 406)*

Историски часопис (књига VIII) је веома обимна и документована публикација која доноси седам расправа и чланака, шест прилога, два прилога из области историско-географских истраживања, приказе и критике на 18 радова домаћих и страних аутора из области друштвених и др. наука (претежно исто-

рије), приказа часописа, налесе поводом смрти др Илије Синдика, (управника Института), списак његових радова и библиографију. Расправе, чланци и прилози обрађују разноврсна, за нашу историску науку значајна питања. Резиме тих радова дат је на страним језицима. Одговорни уредник је Мита Костић.

I

Борислав М. Радојковић у раду *Разматрање о деоном владању и деоним кнежевинама* објашњава постанак дионих кнежевина као специјалних политичко-правних творевина Средњег вијека, истичући да први познати случајеви тих кнежевина и тог облика владања у српским земљама датирају из IX вијека, после смрти великих жупана Властимира и Мутимира. Њихов постанак и карактер аутор разматра проучавањем списка познатог грчког цара и писца Константина Порфирогенита „*De administrando imperio*“. Да би рељефније истакао карактер дионих кнежевина и дионог владања, које су настајале на територији рашке и зетске државе у времену од краја VIII па до краја IX вијека, он истиче карактеристике дионог владања у франачкој држави у VI и VII вијеку, гдје се „Деоба и земље и власти вршила по принципу једнаких права“ (стр. 2—3). Истина, гледања историчара о овом питању су различита, те их Радојковић истиче, па закључује: да су „деобе земље и власти међу синовима једног умрлог владара, по начелу једнаких права на земљу и власт, а без организовања једне врховне политичке власти, морале значити деобу државе, распадање исте на више мањих самосталних држава“ (стр. 5). Такође истиче, интерпретирајући разне историчаре, карактер дионог владања у Кијевској Русији.

Суштину дионог владања и карактер дионих кнежевина у Србији (Рашкој) аутор разматра на основу ових тврђења Порфирогенита уважавајући многа од њих, а оспоравајући нека: „Не би се могло примити и то да би тај војвода (ријеч је о војводи под којим су се Срби доселили у нову постојбину — П. Р.) кога Константин такође назива владаром (архонатом) био оснивач српске државе и њен први наследни кнез“ (стр. 6). По Радојковићу, прва српска држава формира се око 780 године, „после неких 150 година сталног живота у новој постојбини и постојања војне демократије“ (9), а што се тиче дионог владања он сматра да је њега било и прије Властимирових синова. То владање је од краја VIII па до краја X вијека „било само изузетан начин владања, а редован начин владања био је самовлада једног великог жупана“ (стр. 10). Систем тог владања у кнежевини Србији није се заснивао као у франачкој држави, нити као у Кијевској Русији, већ је „почивао на принципу неједнаких права на земљу и власт“ (11) — најстарији брат је имао врховну власт.

За два случаја дионог владања у Зети крајем X вијека аутор користи забиљешке попа Дукљанина које „делом допу-

њавају а делом потврђују Порфириогенитово писање“ (14). Према томе, „на челу државе стајао би владар државе а на челу дела владар дела“ (15). Поред констатација (изведених на основу доста података): да су дионе кнежевине у Србији и Зети биле наследне; да су почивале на принципу неједнаких права на земљу и власт и др., дата су објашњења о постанку овог начина владања; о томе да се борбе између дионих владара у Рашкој и Зети нијесу водиле око отцјепљења већ око врховне власти, те „нису доводиле до распадања државе“ (19).

Радојковић високо цијени Дукљанинове податке о диоби земље и државне територије, сматрајући их јасним, разумљивим и вјеродостојним. Они — „а нарочито с обзиром на недовољно других историских извора — претстављају драгоцене податке за познавање и расправљање питања деоног владања у Србији и Зети у X и XI веку“ (23).

Аутор се читаоцима обавезао да ће случајеве дионог владања у овим земљама у XII вијеку, који захтијевају посебну расправу, размотрити другом приликом.

О српским средњовјековним бакарним новцима пише др Сергије Димитријевић, наш познати нумизматичар. Он доста опширно и детаљно описује 14 нових, досад необјављених врста српског средњовјековног бакарног новца. То су новци краља Уроша I или Милутина, двије врсте новаца краља Милутина, новци краља и цара Душана (пет врста), Ђурђа Бранковића (три врсте), новац града Смедерева (двје врсте) и новац града Новог Брда. Аутор прихвата Штокерову тезу „да је од поморске групе српских градова Котор први почео да кује бакарне новце, а да су га други градови подражавали“ (44).

Уз рад су објављени снимци очуваних примјерака средњовјековног српског бакарног новца, који су узети из збирке др С. Димитријевића.

Ив Едуар Беглен заступљен је чланком *Пучки котари у Пољицама*.

Користећи Државни архив у Задру — фасцикулу генералног провидура Балбија — аутор обрађује неколико битних питања из живота пучких котара у Пољицама, малој републици која се налазила на рукавцу Цетине — између Сплита и Омиша. Управо он говори о онима „који нијесу припадали племству, а нијесу били кметови“, о животу и праву оних које Млечани називају „*popolari*“ или „*patrimaniali*“, а који се „у словенским текстовима јављају као „влаштићи“ или „кметићи“, а њихова територија као „пучки котари“..(47).

Беглен доказује да су „*popolari*“ имали своје сопствене законе, неписане, којима су регулисали своје међусобне односе; да су се по структури разликовали од племства. Они су живјели у ужим породицама а племство у већим заједницама — „задру-

гама“. „У XVI вијеку оно је (пучко становништво — „popolari“ — П. Р.) бројем само четири пута веће од племства, а има дванаест пута више „кућа“. То становништво готово пренебрегавају Млечани па чак и локалне власти у Сплиту које, кад год се оно буну, као да за њега први пут чују, погрешно тумаче побуну...“ (стр. 66).

Илуструјући рад низом примјера, аутор је долазио до констатација о друштвеном бићу ових котара — овог становништва последице темељитог проучавања докумената, те је ваљано расвијетлио питања која је поставио на почетку свога рада (положај, обичајно право и др.).

Валтер Марков говори о *спорним питањима око трићанске компаније 1775— 1785.*

Констатујући да ова компанија заслужује пажњу југословенских историчара, он првенствено разматра она питања која се односе на развитак Јадранског Приморја у XVIII вијеку и одговара на основна питања: како треба окарактерисати ову компанију; зашто је Јадран постао полазна тачка за њихову дугу пловидбу и др. („Не само зато што су на Северном Мору били онемогућени, него и зато што им се допадала комбинација прекоморске трговине с манифактурним развитаком великог аустријског залеђа“ (72).

Истичући питање: да ли је компанија била замишљена као први корак ка закашњелој колонијалној експанзији Аустрије, а Јадран као њена отскочна тачка, Марков, последице изношења низа података, долази до убједљивих констатација: „...суштина питања ипак састоји се у томе да је бечки двор јасно кокетирао са жељом да се добију колоније (разуме се трговачке, а не стратешке или територијалне)...“; да је „Кауниц хтео да Аустрија „отвори врата“ према Истоку у више праваца...“ и др., али је „Француска револуција скинула с дневног реда јадранско-индиски сан, који је ионако био пропао“ (стр. 76).

Међу најинтересантнијим материјалом овог броја је рад Мите Костића, одговорног уредника Часописа: *Култ Петра Великог међу Русима, Србима и Хрватима у XVIII веку*, у коме је изнесен низ увјерљивих података. Од још већег је значаја што су дата научна објашњења о условима у којима је стваран тај култ и та легенда. Култ Петра Великог у Русији је дошао до изражаја и у филму и у народним и другим облицима стваралаштва — до пословица. „Око двије стотине објављених народних песама из XVIII века слави цара Петра, ратника и преобразитеља Русије, опевајући све главније догађаје његовог живота, од рођења до последњег даха“ (83).

У раду је нарочито наведен низ података који говоре о култу ове личности међу Србима и Хрватима у XVIII и XIX вијеку. То је било веома изразито у Црној Гори, што је логично с обзиром на тадашњи положај Црне Горе и њене односе са Ру-

сијом. Према писању Захарија Орфелина које уважава Костић, „није било весеља у Црној Гори, на ком се велико име цара Петра не би помињало“ (93). Поводом објављивања његовог манифеста на Цетињу 3 марта 1711 године, испјевана је и популарна народна пјесма о Петру Великом коју је Орфелин 1772 године штампao у својој монографији о Петру Великом (та је пјесма објављена и у овом раду, стр. 94). Кад је пјесма настала, „убрзо се раширила по целој Црној Гори и далеко ван њених граница чак до Срба у Угарској и до Хрвата — кајкаваца“ (93). Значи, она је прешла и међу Хрвате, „само што је у тој хрватској верзији име руског цара Петра замењено именом аустриског цара Јосифа. . .“ (96) — аутор објашњава разлоге за то.

Даље је у раду истакнуто да је култ ове личности међу Србима трајао и послије његове смрти — током цијелог XVIII вијека; да је долазио до изражаја у књижевности и позоришту, а нарочито „у делима најизразитијих српских књижевника XVIII века, Орфелина и Доситеја“ (101). Нарочито је у овом раду битно што се стално подвлачи, и кроз садржај рада и у закључку, да „све дубља изворна проучавања на делу, стварно — чињенички показују формирање култа Петра Великог у свој његовој условљености и узрочној повезаности с борбом нашег народа за ослобођење од Турака на Балкану и од верско-националног угњетавања у бившој Хабзбуршкој Монархији“ (103). Управо, вриједност рада аутора Костића, мислимо, нарочито је баш у томе што је истицао и уважавао ту условљеност и повезаност, што је у тој свјетлости посматрао и интерпретирао чињенице и изводио констатације.

О Симеону Орловићу, Србину, Личанину, политичару из доба владике Петра I и Карађорђа, пише Милован Ристић,

Личност овог политичара аутор расвјетљава првенствено ради тога да би се боље упознали и схватили инострани политички утицаји у Црној Гори и Србији, „од којих су најјачи били руски, аустриски, а тек онда француски“ (107). Расправа је заснована на преписци између Петра I и Орловића и другој грађи, те су констатације и закључци плод критичког интерпретирања те грађе.

Орловић је крајем марта 1810 године упућен од владике Петра I у Србију „да одржава везу са Карађорђем, а онда и са Русима“ (110). О његовом раду и животу у Србији Ристић даје доста аргумената који не само осветљавају улогу ове личности већ и односе између Црне Горе и Србије. Затим се говори о томе да је Орловић, послије пропасти Србије 1813, пратио Карађорђа „преко Срема у Карловце“, као и о другим питањима. Аутор са доста убједљивих чињеница говори да је Орловић аутор књижице која је у другој половини 1815 године штампана у Венецији, а чије је ауторство било спорно у нашој историографији. (У тој књижици се „оптужује београдски митрополит

Леонтије и руски дипломатски агенти Родосфиникин и Недоба као главни кривци који су упропастили народ (српски — П. Р.) и поднели га на жртву“ (117).

Доста исцрпно је дат поновни боравак Орловића у Црној Гори, његов однос са Петром I, хапшење, интервенција Аустрије у вези са тим и др. На крају рада аутор је извео закључак: „У време велике културне заосталости у Црној Гори и Србији и укрштања разних политичких утицаја великих европских сила: Русије, Аустрије, Француске и Турске, Орловић се јавља као школован, писмен човек, зналац језика, окретан и политички будан, који је служио час руским час аустриским тежњама. Он је за то био плаћен час од једне, час од друге силе. Био је нестална карактера. Но при свему том не може се за њега утврдити да је учинио какав тежак злочин издајства према своме народу. Мислим да је оцена историчара Душана Вуксана о њему одвећ строга“ (132 стр.).

Владимир Стојанчевић пише о приликама у Босни и Херцеговини према извјештајима аустриског конзула Д. Атанацковића 1844 г. Он обрађује неколико врло битних питања: администрација и војска; централна власт и феудалци; финансиске прилике; привреда и цијене; босанске царине; извозна и увозна трговина; стање раје у Босни и Херцеговини, — која су веома актуелна за цјеловитије схватање политичко-привредних прилика и односа у Босни и Херцеговини у то вријеме. Такође истиче да је „аустриска привреда имала јак интерес за босанско-херцеговачким производима и за јачање трговачких веза са Босном и Херцеговином“ (154).

II

Љуба Недељковић описује спомен-медаљон руске царице Јелисавете поводом оснивања српског војничког насеља у Русији „Нове Србије“ (1751), који је искован 1756, а досад код нас није био познат.

Бранко Павићевић пише о личном саставу органа власти на почетку владе књаза Данила. Поред личних података даје и податке о функцијама и висини плата за чланове Сената (њих 14), за 29 капетана, за перјанике (Катунска Нахија са Граховом имала је 21, Црмничка 8, Ријечка 12, Брђани и Бјелопавлићи 21 перјаника), те и за два ађутанта, секретара, „вице-секретара“ и „народног секретара“. Дворску послугу сачињавало је 12 лица а личне пензије уживало је 16 лица. У раду су дати подаци и о расходима у ове сврхе, те и о расходима за издржавање цетињске школе, цркве и државне кухиње.

Прилог Љубинке Радовановић је: *Српско-турски преговори о миру и рјешавање српског питања на Цариградској конфе-*

ренцији од децембра 1876 до јануара 1877 године по извјештајима Грињанина.

Грињанин је као француски новинар, приликом одласка на Цариградску конференцију, добио од Јована Ристића „једну врсту пуномоћја да ступи у преговоре са Сафет-пашом, Портиним министром иностраних послова, који би водили закључењу српско-турског мира“ (167). Зато се аутор овог прилога управо највише и служио писмима и депешама које је Грињанин слао Ристићу.

Љиљана Алексић пише о политици француске владе према Србији за вријеме рата 1885 године, истичући неколико основних питања која карактеришу француску политику тада. При крају она закључује: „Активно учествујући у српско-бугарском спору, француска влада је знатно допринијела ономе чему је тежила и што је доцније, у питању Грчке, дошло у већој мјери до изражаја: њен глас у концерту сила постајао је опет важан фактор; принцип колективности коју је она тако ревностно заступала уродио је у извјесној мјери плодом, јер на крају кризе она није била тако потпуно изолована као раније“ (стр. 182).

Џибор Нечас у напису *Прилог проучавању одјека анексије Босне и Херцеговине и неких појава тзв. анексионе кризе у чешкој средини* показује како је чешка буржоазија радосно поздравила анексију „очекујући удео у користи од аустриске колонијалне политике“ (190). Он говори о ставу младих народних социјалиста и социјалдемократске омладине Чешке према анексији.

У овом броју је и други дио рада Милана Живковића: *На граници Боке Которске и Црне Горе за време анексионе кризе 1908—1909 године*, у коме, наводећи и казивање Фрања Лукшића (тадашњег начелника — претседника општине и земљопосједника у Сутомору), говори о узбуни у Сутомору; о ратним припремама у Црној Гори (на основу извјештаја Владимира Будислављевића, поглавара у Котору, који је „умео тачно да оцени право расположење народа у Црној Гори“ (216), те и о образовању „Streifcorps-a“ у Боки Которској.

III

У одјелку Историско-географска истраживања објављен је II дио рада Радомира Ивановића: *Властелинство манастира Арханђела код Призрена (Историско-географска обрада средњовековних насеља)*. Рад је доста опсежан (око 40 стр.) и врло документован. У њему се детаљно говори о властелинству ове Душанове задужбине, оним редом како су наведени посједи манастира у даровној повељи. Иначе, аутор даје више извода из те повеље, што појачава документарну вриједност рада. На крају рада дата

је статистика манастирских насеља по предјелима и жупама (14 жупа и 111 насеља); називи, врсте и локалитет насеља, регистар имена свих насеља, планина, ријека и др. на територији манастирског властелинства Арханђела о којима се говори у оба дијела рада. Разумије се, овако документован рад резултат је истрајног и зналачког проучавања материјала и теренског испитивања.

Гавро Шкриванић пише о *карти Дубровачке Републике од Михаила Пешића*. Поред описа карте, он доказује да је „дародавац“ карте Пешић уједно и њезин аутор, закључујући то на основу сличног рукописа „којим је писана посвета и оног којим су писани разни називи на карти“ (стр. 256). Карта је, по Шкриванићевом мишљењу, рађена прије 1746 године, односно двадесетих година XVIII вијека „када се Пешић налазио у пратњи Луке Кирика за време мировног конгреса у Пожаревцу 1718 године“ (стр. 260).

IV

Критике и прикази захватају око 70 страна у књизи, а дати су на 12 радова страних и шест радова домаћих аутора. Радови већином обрађују историску тематику, а има их и из области језика, географије и др.

Посебно мјесто дато је приказима часописа. Приказани су наши познати часописи: *Жива Антика* 1951—1957, *Општејугословенски часопис за класичну филологију, античку историју и културу* и *Зборник за друштвене науке Матице српске* (св. 1—15). у приказима је дата висока оцјена часописа, мада је Владимир Стојанчевић дао и неколико критичких примједби и предлога на *Зборник за друштвене науке Матице српске*.

Поводом смрти др Илије Синдика пишу В. Новак и Вл. Стојанчевић. Објављен је списак радова пок. др Синдика, који је за штампу приредио Душан Синдик.

Библиографија чини наставак из Историског часописа 1957, књига VII. Она обухвата око 290 дјела домаћих и страних аутора. За прегледно хронолошки и тематски сређену библиографију Божена Конечни заслужује признање.

На крају часописа дат је *регистар имена и преглед издања Историског института Српске академије наука*.

У цјелини, ова књига *Историског часописа* претставља збиља врло вриједну, документовану и, по тематици коју обрађује, интересантну научну публикацију.

Петар И. Ракочевић